

دانشگاه قم
دانشکده الهیات و معارف اسلامی
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد شیعه‌شناسی (جامعه‌شناسی)

عنوان:

آسیب‌شناسی اجتماعی عزاداری‌های شیعیان (مورد مطالعه: جوانان شهر اصفهان)

استاد راهنما:

دکتر محمود تقی‌زاده‌داوری

استاد مشاور:

دکتر کریم خان محمدی

نگارنده:

امیر پرچی

تابستان 1389

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

تمامی پویندگان راه دانش و معرفت

تشکر و قدردانی:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت به ما عطا فرمود. اکنون که کار تحقیق بر روی موضوع این پایان نامه را به اتمام رسانده‌ام بر خویش لازم می‌دانم از تمامی بزرگوارانی که مرا در پیمودن این مسیر پر مشقت یاری نموده‌اند، قدردانی کنم.

از استاد گرانقدر و بزرگوار جناب آقای دکتر محمود تقی زاده داوری که راهنمایی اینجانب را در تدوین این پایان نامه تقبل نموده‌اند و نیز از جناب آقای دکتر کریم خان محمدی که به عنوان مشاور با توصیه‌های ارزشمند خویش مرا در انجام هر چه بهتر این تحقیق یاری نموده‌اند، کمال تقدیر و تشکر را دارم.

همچنین از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم، معرفت و کسب فضائل اخلاقی یاری نموده‌اند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

در ضمن مراتب تشکر ویژه رانسبت به پدر و مادر خویش که همواره مشوق و یارای همیشگی من در این مسیر چندین ساله کسب علم بوده‌اند به عمل می‌آورم و در پایان نیز از همسر گرامیم که در این مدت یک سال با صبر و گذشت خود قوت قلب حقیر در تدوین این تحقیق بوده است سپاسگذارم.

چکیده:

هدف این تحقیق، شناسایی آسیب‌های شکل گرفته در عزاداری و میزان آن در بین جوانان شهر اصفهان و بررسی رابطه متغیرهای اجتماعی نظیر: سن، تحصیلات، میزان دینداری و پایگاه اقتصادی - اجتماعی با میزان آسیب‌پذیری در عزاداری است. این تحقیق به روش پیمایشی انجام شده و تکنیک گردآوری اطلاعات، پرسشنامه بوده است. جامعه آماری تحقیق کلیه جوانان ساکن شهر اصفهان در سنین 18الی 30 سال بوده‌اند که تعداد آنها براساس سرشماری سال 1385، 455352 نفر بوده است. و براساس فرمول کوکران 275 نفر به عنوان نمونه انتخاب گردیده و جهت انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای استفاده شده است. از جمله نتایج این تحقیق می‌توان به این موارد اشاره کرد: میانگین آسیب‌پذیری در عزاداری در بین جوانان شهر اصفهان متوسط به پایین می‌باشد. میانگین نمره آسیب‌پذیری در عزاداری در بعد محتوایی آن بیشتر از بعد شکلی آن می‌باشد و بیشترین نمره آسیب‌پذیری در عزاداری مربوط به شاخص عدم پرداختن به مسائل سیاسی، اجتماعی روز در راستای عمل به فریضه امر به معروف و نهی از منکر، و کمترین نمره آسیب‌پذیری در عزاداری مربوط به شاخص دروغ و نقل مطالب فاقد مدرک و دلیل معتبر می‌باشد، که هر دو شاخص مربوط به بعد محتوایی آسیب‌پذیری در عزاداری می‌باشند. همچنین میانگین آسیب‌پذیری در عزاداری در گروه سنی 18الی 24 سال بیشتر از گروه سنی 25 الی 30 سال بوده است و این تفاوت به لحاظ آماری معنادار و معکوس بوده است. از دیگر نتایج این تحقیق می‌توان به اختلاف میانگین و معنادار بودن رابطه متغیر تحصیلات با میزان آسیب‌پذیری در عزاداری اشاره کرد، ضمن اینکه رابطه متغیر دینداری و آسیب‌پذیری در عزاداری معکوس و معنی‌دار بوده است. و این در حالی است که رابطه متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی و میزان آسیب‌پذیری در عزاداری معنادار نبوده است. از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون، میزان دینداری، سن و پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده به ترتیب بیشترین تاثیر را بر متغیر آسیب‌پذیری در عزاداری داشته‌اند.

کلید واژه‌ها: آسیب‌شناسی، عزاداری، شیعیان

فصل اول:

کلیات

2-1-1	مقدمه	2
2-1-2	طرح مسئله	6
3-1-3	اهمیت و ضرورت پژوهش	9
4-1-4	اهداف پژوهش	10
1-4-1-1	هدف کلی:	10
2-4-1-2	اهداف جزئی:	10
5-1-5	فرضیات پژوهش	10
6-1-6	متغیرهای تحقیق	11
1-6-1-1	متغیرهای مستقل	11
2-6-1-2	متغیر وابسته	11
7-1-7	پیشینه تحقیق	11

فصل دوم:

مبانی و چارچوب نظری

1-2-1	مقدمه	17
2-2-2	آسیب‌های محتوایی	21
2-2-1-1	دروغ و نقل مطالب فاقد دلیل و مدرک متقن	21
2-2-2-2	نقل مطالب ذلت‌آمیز	24

- 25-2-2. عدم توجه به مسائل سیاسی، اجتماعی روز در راستای امر به معروف ونهی از منکر..
- 29-2-2. غلو ..
- 31-2-3. آسیب‌های شکلی ..
- 31-2-3-1. استفاده از آهنگ‌های نامناسب ..
- 33-2-3-2. آزار و اذیت بدن ..
- 35-2-3-3. استفاده از علم ..
- 37-2-4. تبیین‌های زیست شناختی: ..
- 37-2-5. تبیین‌های روانشناختی: ..
- 38-2-6. تبیین‌های جامعه شناختی: ..
- 40-2-7. نظریه‌ی فشار ساختاری ..
- 43-2-8. نظریه‌ی نظام‌های کنش ..
- 44-2-9. نظریه‌ی کنترل اجتماعی ..
- 45-2-10. چار چوب نظری تحقیق ..

فصل سوم:

روش‌شناسی تحقیق

- 61-3-1. مقدمه ..
- 61-3-2. تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها ..
- 61-3-2-1. سن ..
- 61-3-2-2. تحصیلات ..
- 62-3-2-3. پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده ..
- 68-3-2-4. دینداری ..
- 77-3-2-5. آسیب پذیری در عزاداری ..
- 81-3-3. روش تحقیق ..

- 3-4. جامعه آماری 81
- 3-5. حجم نمونه و شیوه نمونه گیری 82
- 3-6. ابزار گردآوری داده ها 83
- 3-7. اعتبار و پایایی 83
- 3-8. تکنیک های تجزیه و تحلیل داده ها 86

فصل چهارم: یافته های پژوهش

- 4-1. مقدمه 88
- 4-2. یافته های توصیفی 89
- 4-3. یافته های استنباطی 98
- 4-4. رگرسیون چندگانه 107
- 4-5. مدل تحلیل مسیر 111

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل نهایی و نتیجه گیری

- نتیجه گیری 113
- فهرست منابع و مآخذ 119
- چکیده انگلیسی

فهرست جداول

صفحه	عنوان
46	جدول 2-1: الگوی نظم اجتماعی در تبیین انحرافات اجتماعی.....
89	جدول شماره 4-1: توزیع فراوانی پاسخگویان براساس سن.....
89	جدول شماره 4-2: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب مدرک تحصیلی.....
90	جدول شماره 4-3: توزیع فراوانی پاسخگویان براساس منطقه سکونت.....
91	جدول شماره 4-4: توزیع فراوانی پاسخگویان براساس بافت شهری.....
92	جدول شماره 4-5: توزیع فراوانی پاسخگویان براساس میزان دینداری.....
92	جدول شماره 4-6: توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان آسیب پذیری درعزاداری.....
93	جدول 4-7: توزیع فراوانی پاسخگویان براساس پایگاه اقتصادی - اجتماعی.....
93	جدول شماره 4-8: بررسی مقایسه‌ای میانگین آسیب پذیری درعزاداری براساس سن.....
94	جدول شماره 4-9: بررسی مقایسه‌ای میانگین آسیب پذیری درعزاداری براساس مدرک تحصیلی.....
95	جدول شماره 4-10: بررسی مقایسه‌ای میانگین آسیب پذیری درعزاداری براساس میزان دینداری.....
96	جدول شماره 4-11: بررسی مقایسه‌ای میانگین آسیب پذیری درعزاداری براساس پایگاه اقتصادی - اجتماعی.....
97	جدول شماره 4-12: بررسی مقایسه‌ای مجموع نمرات حاصل شده درشاخص های سنجش کننده میزان آسیب پذیری درعزاداری.....

- جدول شماره 4-13: خروجی آزمون تی تک نمونه‌ای برای بررسی میزان آسیب پذیری پاسخگویان در عزاداری 98
- جدول شماره 4-14: خروجی ضریب همبستگی برای آزمون رابطه میزان دینداری و میزان آسیب پذیری در عزاداری 99
- جدول شماره 4-15: خروجی ضریب همبستگی برای آزمون رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و میزان آسیب پذیری در عزاداری 101
- جدول شماره 4-16: خروجی ضریب همبستگی برای آزمون رابطه سن و میزان آسیب پذیری در عزاداری 103
- جدول شماره 4-17: خروجی آزمون تحلیل واریانس برای آزمون رابطه مدرک تحصیلی با میزان آسیب پذیری در عزاداری 104
- جدول شماره 4-18: آماره میانگین (آزمون تعقیبی توکی) برای مقایسه رشته تحصیلی با میزان آسیب پذیری در عزاداری 105
- جدول شماره 4-19: رگرسیون چند گانه تأثیر متغیرهای مستقل بر میزان آسیب پذیری در عزاداری 108
- جدول شماره 4-20: تحلیل واریانس رگرسیون چند متغیره اعتماد اجتماعی 109
- جدول شماره 4-21: اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل بر میزان آسیب پذیری در عزاداری 109
- جدول شماره 4-22: تحلیل رگرسیون چند متغیره اعتماد اجتماعی 110

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
18.....	شکل 2-1: گونه‌شناسی آسیب‌های اجتماعی
56.....	شکل 2-2: نحوه‌ی شکل‌گیری انحرافات اجتماعی متناسب با چارچوب نظری تحقیق
58.....	شکل 2-3: مدل تحلیل مسیر به عنوان مدل عملیاتی مدل نظری تبیین انحرافات اجتماعی با تمرکز بر انحرافات اجتماعی در عزاداری
112.....	شکل 4-1: مدل تحلیل مسیر به عنوان مدل عملیاتی مدل نظری تبیین انحرافات اجتماعی با تمرکز بر انحرافات اجتماعی در عزاداری به همراه ضرایب بتا

فهرست نمودارها

صفحه

عنوان

نمودار شماره 4-1: آماره میانگین (آزمون تعقیبی توکی) برای مقایسه رشته تحصیلی با میزان آسیب پذیری در عزاداری 106

فصل اول: کلیات

1-1. مقدمه

هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان سراغ گرفت که نوعی باور دینی و عقاید ماورایی منجر به صورتی از دینداری در آن وجود نداشته باشد و هیچ دینی ولو درون‌گراترین آن را نمی‌توان نشان داد که آثار و تجلیات اجتماعی پیدا نکرده باشد. زیرا ماندگاری یک تعلق خاطر ماورایی و جذبه معنوی، مستلزم نزول اجتماعی آن است و اساساً تا فرایندی از تحقق‌پذیری و عینیت را ببیند و از وضعیت جنینی و انکشاف خویش بیرون نیاید، مصداق مفهومی آنچه که امروزه به نام «دین» شناخته می‌شود، واقع نمی‌گردد. به همین دلیل کمتر دین‌پژوهی را می‌توان یافت که ارتباط میان دین و اجتماع را بکلی انکار کند. حتی اگر در مطالعاتش به آن پرداخته باشد. از این جهت ارتباط دین و اجتماع یک ارتباط همیشگی و گسست‌ناپذیر بوده است. که در قالب آیین‌های دینی رواج یافته در جوامع خود را نشان داده است. آیین‌های دینی همواره در همه جوامع نقش‌آفرین بوده و به انسجام و همبستگی اجتماعی مدد می‌رساند. این آیین‌ها، گاه آیین‌های شادمانی هستند همانند آیین عید قربان و فطر و گاه آیین‌های سوگواری هستند همانند آیین‌های محرم و شبهای قدر. البته این آیین‌ها گاه بجای ایفای نقش مثبت، صرفاً نقش آیینی به خود گرفته و بعضاً موجب آسیب‌ها و رواج انحرافات و خرافات می‌گردد. در دین مبین اسلام آیین‌های دینی به طور عام و در مذهب تشیع به طور خاص جایگاه پررنگ و جا افتاده‌ای دارد. که در این میان آیین‌های سوگواری با توجه به اتفاقات رخ داده در تاریخ تشیع از اهمیت مضاعف و فراگیرتری در جامعه برخوردار است. تاریخ تشیع پس از شهادت امام علی (علیه‌السلام) و صلح امام حسن (علیه‌السلام) و بالخصوص بعد از شهادت امام حسین (علیه‌السلام) روند دیگری را از سر گذراند که مهمترین ویژگی آن در حاشیه قرار داشتن شیعیان نسبت به اکثریت تسنن است. به همین سبب تلاش مستمری برای تمایز هویت خودی از اکثریت دیگری دنبال کرده، این تلاش در همه وجوه این مذهب از باورها و

مسائل کلامی و اعتقادی تا امور منسکی و... را شامل می‌شود. تأکید بر وجوه خاص در این مذهب، بالاخص مناسک عزاداری محرم یکی از این تلاش‌هاست. این تمایزیابی در آغاز تاریخ تشیع چندان رایج نبود، بلکه تشیع به تدریج مناسک خاص خودش را بنا به تنوع جغرافیایی و قومی و فرهنگی‌اش در گذر زمان شکل داد.

ایران یکی از مهمترین سرزمینهای رشد و گسترش تشیع بوده است. و با تأسیس و قدرت یافتن سلسله‌هایی مثل آل بویه و کیانیان و در نهایت صفویه، تشیع مذهب رسمی کشور ایران شد. این جریان به واسطه پشتوانه سیاسی اهمیت خاصی به گسترش مذهب تشیع می‌داد که همین امر سبب نفوذ تشیع در بخشهای بیشتری از جامعه ایرانی گشت، نفوذی که همراه بود با آمیخته شدن هرچه بیشتر مذهب تشیع در فرهنگ ایرانی در عین تنوع و تکثر درونی آن اما متناسب با قشربندی اجتماعی - فرهنگی ایرانیان. این تنوع و تکثر را در تأکید بر وجوه خاصی از دین مثل وجوه عقلانی و فکری یا وجوه عاطفی و مناسکی به خوبی می‌توان دید. از مهمترین این وجوه سنت عزاداری برای بزرگان دینی می‌باشد. در نظام اعتقادی تشیع عزاداری و برپایی مراسم ماتم در سوگ خوبان و اولیاء امری است که ریشه در قرآن و سیره نبوی (صل الله علیه و آله) و سیره امامان (علیه السلام) دارد. «این عزاداری‌ها مصداق مودت اهل بیت (علیه السلام) است.»¹ «مصداق تعظیم شعائر الهی است.»² «مصداق فریاد مظلوم علیه ظالم است.»³

یکی از صور مهم ظهور و بروز و عملکرد مناسک عزاداری هیأت‌های عزاداری هستند. هیأت‌هایی که عموماً مردمی اداره می‌شوند و عامه مردم ذیل تعلقات اعتقادی و عاطفی خود در فعالیتهای آن مشارکت می‌جویند. این هیأت‌ها از دوران صفویه به بعد با توجه به نظر مساعد حکومت نسبت به گسترش تشیع، رشد فزون‌تری را تجربه نمودند و همواره مهمترین پایگاه دینی مردم در کسب معارف دینی و تعظیم شعائر دینی بوده‌اند. تا اینکه انقلاب اسلامی ایران فصل نوینی را در فعالیت

1- شورا / 23.

2- حج / 32.

3- نساء / 48.

هیأتها رقم زد. فضای سیاسی حاکم بر انقلاب و سپس وقوع جنگ تحمیلی 8 ساله بستر مساعدی برای رشد چشمگیر هیأتها البته با رویکردی عمدتاً انقلابی و حماسی به همراه داشت. این روند بعد از دوران جنگ با تمایزاتی همراه بوده است. به این ترتیب که در نیمه دوم دهه‌ی هفتاد شاهد گسترش موج جدیدی از هیأت‌های مذهبی همراه با تفاوت‌های محتوایی و شکلی خاص در نوع مراسمات آنها می‌باشیم. موجی که بسیاری از مذهبی‌ها از آن با عنوان «هیأت‌های پاپ» و «هیأت‌های سبک جدید» یاد می‌کنند. این عناوین گویای تمایز آن‌ها از سبک سنتی و رایج عزاداری بوده است. از سوی دیگر رسانه‌ای شدن محتوای این هیأتها از طریق صدا و سیما با پخش محتوای این هیأتها به همراه رواج بازار cdها و نوارهای مجالس مذهبی و ظهور ستاره‌گونه مداحان سبک جدید سبب رونق یافتن این گونه هیأتها شده است. این در حالی است که حضور نسل جوان در این هیأتها چشمگیر است و علی‌رغم تذکرات برخی روحانیون و کارشناسان دینی نسبت به وقوع یک سری آسیب‌ها در نوع مراسمات این هیأتها استقبال از آن‌ها رو به تزاید است. و این امر دغدغه‌هایی را مبنی بر ضرورت زدودن انحرافات از عزاداری و ماندگاری اصیل و صحیح آن ایجاد نموده است. پیرو توضیحات ارائه شده در بالا می‌توان گفت مقوله عزاداری یک پدیده ریشه‌دار و گره خورده با تحولات اجتماعی و سیاسی در طول تاریخ تشیع بوده است و همواره جایگاه رفیع و ارزشمندی را در نظام اعتقادی تشیع نیز در برداشته است. اما با توجه به اینکه عزاداری با جامعه و عناصر آن گره خورده است، بنابراین این یک پدیده اجتماعی بوده و همچون دیگر پدیده‌های اجتماعی مصون از انحراف و آسیب نمی‌باشد. از این رو رسالت این پژوهش بررسی آسیب‌های موجود در عزاداری به همراه تبیین زمینه‌های اجتماعی مؤثر بر آن می‌باشد. سه مفهوم اصلی این پژوهش عبارتند از: آسیب‌شناسی اجتماعی، عزاداری و شیعیان.

"آسیب‌شناسی"¹ اجتماعی عبارت است از: «مطالعه‌ی نابسامانی و اختلال و عدم هماهنگی و تعادل در کارکردهای مربوط به کالبد حیات اجتماعی انسان‌ها».²

1- Social pathology

2- رحمت الله صدیق سروستانی، آسیب‌شناسی اجتماعی، چاپ سوم (تهران: سازمان چاپ و انتشار، 1387)، ص 10.

"عزاداری"¹ برگرفته از واژه عزا می‌باشد، «این واژه به معنای صبر و شکیبایی در ماتم و به معنای سوگ و مصیبت آمده است.»² اما مقصود ما در این تحقیق بیشتر مراسم عزاداری می‌باشد که «امری است کاملاً اختیاری و برنامه‌ریزی شده، که بخشی از برنامه حال زندگی عادی افراد محسوب می‌شود»³

واژه "شیعیان"⁴ نیز برگرفته از واژه شیعه می‌باشد و عبارت است از: «به گروهی از مسلمانان می‌گویند، که هنگامی که مردم راجع به ایده‌ای از پیامبر اختلاف می‌کنند قول و کلام علی (علیه‌السلام) را می‌گیرند و هنگام اختلاف مردم نسبت به کلام حضرت علی (علیه‌السلام) به کلام جعفر بن محمد صادق (علیه‌السلام) تکیه می‌کنند.»⁵

در جریان این پژوهش ابتدا در فصل اول تحقیق به کلیاتی همچون بیان مسئله، ضرورت پژوهش، اهداف پژوهش، فرضیات و سؤالات پژوهش و دیگر موارد مختص این فصل پرداخته شده. و در فصل دوم با مروری بر دیدگاه برخی عالمان شیعی در حوزه آسیب‌های عزاداری، آسیب‌های مطرح در عزاداری از دیدگاه آنان تبیین شده است.

در فصل سوم به طرح نظری مسئله تحقیق و تبیین چارچوب نظری مورد استفاده در پژوهش پرداخته شده است و در فصل چهارم مبحث روش‌شناسی تحقیق آمده است و یافته‌های پژوهش مبتنی بر موارد حاصل شده در بررسی میدانی در فصل پنجم گنجانده شده است و در نهایت، تجزیه و تحلیل نهایی و نتیجه‌گیری به همراه ارائه پیشنهادات در فصل ششم آمده است.

1- Mourning

² - عمید، فرهنگ عمید، ، واژه عزا، (تهران : شهرزاد ، 1389).

³ - محمد کاویانی، روانشناسی عزاداری (بی‌جا: [بی‌نا]، [بی‌تا]).

4-shiite

⁵ - نجاشی، (بیروت: [بی‌نا]، [بی‌تا])، ص 9.

1-2. طرح مسئله

عزاداری به عنوان یک رفتار دینی در طول تاریخ حیات شیعیان امری جداناپذیر و مورد تأیید و تبعیت امامان و علمای برجسته شیعی بوده است.

این پدیده به طور خاص با حادثه‌ی عاشورا و اتفاقات رخ داده در آن گره خورده است و در راستای همین رخداد امامان معصوم بعد از دوره امامت امام حسین (علیه السلام) اهمیت ویژه‌ای را به عزاداری مرتبط با حادثه‌ی کربلا و شهادت امام حسین (علیه السلام) داده‌اند، به طوری که در سیره‌ی امامان (علیه السلام) مراسم عزای بر سالار شهیدان امام حسین (علیه السلام) تحت هیچ شرایطی ترک نشد. امام سجاد (علیه السلام) بعد از شهادت امام حسین (علیه السلام) تا زنده بود در هر مجلسی از داغ حسین می‌گفت و در حقیقت مجلس عزای او می‌کرد. امام باقر (علیه السلام) هم در شرایط سخت و خفقان آن دوران دستور می‌داد روز عاشورا عزای امام حسین (علیه السلام) را بر پا کنند. مالی جهنی می‌گوید «امام باقر (علیه السلام) در روز عاشورا فرمود: همه برای امام حسین (علیه السلام) گریه کنند و اهل خانه را دستور به گریه بر حضرت می‌داد.»¹

همین سیره را حضرت امام صادق (علیه السلام) و امامان دیگر داشتند.² آنها بر این امر اصرار داشتند که از رهگذر عزاداری و برپایی مراسم ماتم و عزاداری سالار شهیدان چراغ پرفروغ نهضت حسینی روشن بماند، چرا که مهمترین رسالت این مجالس ماندگاری و انتقال سینه به سینه‌ی پیام اسلام حقیقی و واقعی است، که خون امام حسین (علیه السلام) و یاران ایشان حاملان اصیل آن بوده‌اند.

1- کامل الزیارات (تهران، صدوق، 1375)، ص 147.

2- برای اطلاع

بیشتر در این زمینه رجوع شود به: محسن مظاهری، رسانه‌ی شیعه (تهران: چاپ و نشر بین‌الملل، 1387)، ص 49-41.

بنابراین پیرو تأکيدات و تأييدات امامان شيعه (عليه السلام)، شيعيان در طول تاريخ تقيد خاصی به برپايی عزاداری برای امام حسين (عليه السلام) داشتند، به طوری که از دوره امام سجاد (عليه السلام) تا عصر حاضر هيچ وقت اين مقوله از کلام و رفتار شيعه فراموش نشده است.¹

از اين جهت و با توجه به پشتوانه‌ی کلامی و تاريخی آئين‌های سوگواری اباعبدالله الحسين (عليه السلام)، جایگاه رفيع عزاداری در حیات اجتماعی تشيع پر مسلم است. اما مسئله آنجا شروع می‌شود که نوع و کیفیت عزاداری از اهداف شکل‌گیری آن فاصله گیرد، يعنی اگر سوگواری و عزاداری با هدف حفظ و تداوم حقيقت دين و مصون ماندن آن از تحريفات ترویج می‌شده است، حال نوع و شیوه‌ی برگزاری آن در جهت عکس اين هدف عمل کند و به تبع ورود انحرافات، خرافات، مضامين دروغ و غير واقعی و رفتارهای فاقد وجاهت عقل و شرع، عزاداری و سوگواری خود عامل تحريف دين و مسلمات دينی شود و اين چنین است که متن عزاداری بستر رشد آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی در ابعاد دينی و نحوه تعظيم شعائر الهی می‌گردد. قابل ذکر است، عمق مسئله اين گونه مشخص می‌شود، که سالیان سال در طول تاريخ شيعه اين مجالس عزاداری مهمترين و تأثیرگذارترین رسانه شيعه بوده‌اند، رسانه‌ای که پیام آن فریاد مظلوم عليه ظالم بوده است، تمایزبخش اسلام ناب محمدی (صلوات الله عليه) از اسلام اموی بوده است، الهام بخش تمامی قیام‌های شيعی برضد دستگاه ناعادلانه و ظالمانه حاکمان وقت بوده است، اين چنین است که مرحوم امام خمینی (ره) در یکی از سخنرانی‌های خود در سال 1360 و در جمع وعاظ تهران جمله معروف «محرم و صفر است که اسلام را نگه داشته است.»² را مطرح می‌نمایند و صراحتاً نوع برخورد مردم را نسبت به تعظيم شعائر الهی در طول اين دو ماه را ضامن ماندگاری اسلام معرفی می‌نمایند. در زمان معاصر نیز بزرگترین قیام شيعيان برضد ظالمان فعلی حاکم بر دنيا يعنی آمریکا، انگليس و اسرائيل، توسط مردم ايران و به رهبری امام خمینی (ره) صورت پذیرفت.

1- همان، ص 209-49.

2- روح‌الله موسوی، خمینی، صحیفه نور [ای‌جا: [ای‌نا]، [ای‌تا]]، جلد 15، ص 204؛ روح‌الله موسوی خمینی، قیام عاشورا در کلام و پیام امام خمینی، چاپ پنجم (تهران: موسسه نشر و تنظيم آثار امام خمینی، 1381)، ص 24.

انقلاب اسلامی ایران و جنگ 8 ساله تحمیل شده بر آن برگی دیگر از عظمت نهضت امام حسین (ع) به عنوان یک مدل پیروزی حق بر باطل بوده است و ضامن ماندگاری این نهضت همین مجالس عزاداری بوده است که از نسل‌های گذشته به نسل کنونی شیعه به ارث رسیده است و این درحالی است که دشمنان قسم خورده شیعه که رهبر کبیر انقلاب از آنها به عنوان شیاطین بزرگ یاد نموده است در زمان حاضر با تمام هیمنه و توان خود به دنبال عقیم نمودن نهضت تشیع می‌باشند، و برای این امر دو استراتژی را در دست اقدام دارند: یکی ورود خرافات و انحرافات به مراسم‌های عزاداری و قلب نمودن آن در راستای اهداف خود به طوری که دیگر این مجالس رویکرد ضد ظلم و عدالت خواهانه خود را از دست بدهد. و دیگری برداشته شدن تأثیرات مرجعیت شیعه به عنوان محور تحركات و قیام‌های شیعه.¹

حال این پرسش مطرح می‌شود هنگامی که مجالس عزاداری تأثیراتی در حد عوض شدن مسیر تاریخ را در معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی با محوریت شیعیان در برداشته‌اند، اگر به تبع یک سری آسیب‌ها و انحرافات از مسیر اصلی خود خارج شوند و کارکردهای عمیق و استراتژیک خود را نسبت به جهت‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی تشیع از دست بدهند جای دغدغه و نگرانی وجود ندارد؟ وقتی که بزرگترین پیام عاشورا یعنی امر به معروف و نهی از منکر خیلی در متن این مراسمات موضوعیتی نداشته باشد، یا تفسیرهای سیاسی و اجتماعی به روز و متناسب در آن صورت نپذیرد و به جای این مبانی ارزشمند روحیه مراسم‌گرایی حاکم شود، حیات اجتماعی و سیاسی شیعیان در معرض تهدید واقع نمی‌شود؟ پیرو همین دغدغه و تأملات می‌باشد که برآن شدیم رسالت این پژوهش را به بررسی آسیب‌ها و انحرافات رایج در عزاداری به همراه تبیین عوامل تأثیرگذار و شکل‌دهنده و به تعبیری زمینه‌ساز آن قرار دهیم، که در قالب دو سؤال اصلی قابل طرح و پیگیری می‌باشد:

1. آسیب‌های اجتماعی عمده در پدیده‌ی عزاداری کدامند؟

2. زمینه و عوامل اجتماعی شکل‌گیری آسیب‌ها کدامند؟

1- برای اطلاعات بیشتر در این زمینه رجوع شود به: ماهنامه اخبار شیعیان، 23، مهرماه 86: 23.